

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ КАУЗАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 27.

УДК 81'22 "Каузативні конструкції"

Кучман І. Особливості перекладу англійських каузативних конструкцій; 9 стор.; кількість бібліографічних джерел – 14; мова українська.

Анотація. У статті розглянуто шляхи перекладу синтаксичного каузативу з англійської мови на українську.

Ключові слова: каузативність, каузативна конструкція, синтаксичний каузатив, аналітичний каузатив, трансформативний переклад.

В українському мовознавстві каузативність як мовна категорія не знайшла однозначного витлумачення, складові семантики цієї категорії описані частково. Досі окремі виражальні засоби категорій *причина* і *наслідок* були об'єктом різних досліджень. У працях мовознавців знайшли відображення такі аспекти проблеми каузативності в українській мові: применники причини (Н. М. Бурдаківська, З. І. Іваненко, І. А. Щукіна), дієслова певних лексико-семантичних груп із компонентом «каузація» (О. Ю. Грипас, О. В. Маргіна), моделі словотвірно-каузатива (А. А. Пузік, І. В. Ступак).

На матеріалі різних мов до проблеми каузативних відношень зверталися Ч. Філлмор, Дж. Лайонз, В. А. Белашапова, Ю. Д. Апресян, А. Вежбицька, Г. О. Золотова, С. Д. Кацнельсон, Т. А. Кільдибекова, Л. І. Куликов, В. П. Недялков, Н. К. Онипенко, О. В. Падучева, Т. А. Ященко та ін. На матеріалі англійської мови каузативи досліджені в Г. Г. Сильницького [10] та Б. Комрі [12; 13].

У перекладознавчому аспекті проблема каузативності майже не досліджувалася українськими науковцями. У кожному підручнику з граматичних особливостей перекладу кілька сторінок, а то й абзаців, присвячено перекладу каузативних конструкцій, але глибше ця тема, на жаль, майже не розглядається (одним із винятків є наукові статті Яшук О. Л. [11]). Це зумовлює актуальність дослідження, оскільки існує потреба уточнення лінгвального статусу категорії каузативності, з'ясування засобів вираження каузативних відношень на різних мовних рівнях та їх перекладу.

Каузативність, як мовна категорія, відображає дійсні зв'язки між об'єктами і явищами зовнішнього світу, які проходять крізь призму людської свідомості, категоризуються нею та проєктуються на виражальні засоби певної мови. Каузативні відношення у мові є відображенням каузальних (причиново-наслідкових) відношень у навколишній дійсності. Такий тип відношень виявляється тоді, «коли той чи інший стан речей постає як результат дії якихось причин, попередніх обставин, чієїсь вчинків... Така взаємодія осіб, предметів, їх ознак, подій, що викликають зміни в предметах, світі, реакцію і дії осіб, називається каузативною [2, с. 73]». Каузативні відношення об'єднують суб'єкти, події, дії, стани, явища, які постають як факти екстралінгвістичного порядку, а також судження як факти комунікативного регістра.

У мовознавчій теорії з проблеми каузативності виділяють різні типи каузативних конструкцій, організованих за допомогою каузативного дієслова: лексичний, аналітичний, аналітико-морфологічний, морфологічний, синтагматичний, перифрастичний тощо [6; 7; 14]. У статті ми розглянемо особливості перекладу аналітичного/ синтаксичного каузативу з англійської на українську мову.

Спосіб передачі каузативної семантики за допомогою дієслівних зв'язок (власне дієслів та дієслівних сполук) та залежних від них елементів у реченні називають синтаксичним каузативом. Синтаксичний каузатив складається із двох елементів: напівдопоміжного/ допоміжного дієслова на позначення відношення каузації (можливо із поясненням каузуючої ситуації), а також каузованої ситуації (переважно у формі інфінітива або інших еквівалентних конструкцій).

Термін *аналітичний каузатив* використовують переважно дослідники романо-германської філології, оскільки він властивий німецькій, французькій, англійській мовам, де є дієслова *lassen, faire, laisser, make, let*, які повністю десемантизувались і спеціалізуються тільки на вираженні каузативності [9]. Подібні українські та російські каузативні дієслова у сполуках із залежним інфінітивом тлумачать по-різному. Так, Г. О. Золотова сполуки «каузативне дієслово + інфінітив» типу *змушувати працювати* вважає присудком та додатком відповідно [3, с. 279]. На це є низка причин: 1) дієслова *змушувати, спонукати* не є синсемантичними; 2) і тому вони не є типовою зв'язкою у складі дієслівного складеного присудка. Щодо останнього положення, то існують заперечення в ряді досліджень українських та російських лінгвістів. Такі каузативні дієслова трактують як частину присудка [1, с. 81-82; 4, с. 58-59]. Наразі це питання в українському мовознавстві залишається відкритим, хоча переважна більшість вітчизняних дослідників каузативні дієслова не відносить ні до зв'язок, ні до напівзв'язок.

В англійській мові каузативні конструкції функціонують у чотирьох різновидах:

1) напівдопоміжне каузативне дієслово + об'єкт каузації + інфінітив (*to order, to force, to come, to command*). Наприклад: *He ordered me to leave the house.*

2) допоміжне каузативне дієслово (to have/to get) + об'єкт каузації + інфінітив. Наприклад: *You must get all the students to read this article.*

3) допоміжне каузативне дієслово (to have/to get) + об'єкт каузації + Participle I/II. Наприклад: *It is difficult to have this message transmitted. Here we will have some errors occurring.*

4) напівдопоміжне каузативне дієслово + об'єкт каузації + прийменник + іменник. Наприклад: *He bullied me into submission.*

Синтаксичні каузативні конструкції в **українській мові** функціонують також у чотирьох різновидах [5, с. 98-120]:

1) напівдопоміжне каузативне дієслово + об'єкт каузації + інфінітив. Наприклад: *Батьки наказували мені вчитись.*

2) напівдопоміжне каузативне дієслово + об'єкт каузації + прийменниково-іменникова сполучка. Наприклад: *Батьки спонукали мене до навчання.*

3) напівдопоміжне каузативне дієслово + пряма мова. Наприклад: *Батьки просили мене: «Вчися, сину».*

4) напівдопоміжне каузативне дієслово + підрядне додаткове або підрядне мети зі сполучником *щоб*. *Батьки благали мене, щоб я вчився.*

Група напівдопоміжних дієслів в аналізованих мовах є досить об'ємною; разом із допоміжними каузативними дієсловами *to have, to get* вони утворюють багату відтінкову палітру різновидів значення аналітичного каузативну (детальніше про службові та повнозначні каузативні дієслова див. дисертаційне дослідження Кучмана І. М. [8, с. 99-100]), а саме:

1) чиста каузація (*викликати, cause*);

2) каузація з відтінком примусу (*змушувати, примушувати, приневолювати, силувати; make, cause, coerce, compel, force, urge, impel, induce*);

3) каузація з відтінком прохання (*просити, вмовляти, благати, молити, заклинати; ask, beg, inquire, entreat, implore, plead, beseech*);

4) каузація з відтінком наказу, команди, розпорядження (*наказувати, командувати, веліти, розпоряджатися; order, command, tell*);

5) каузація з відтінком поради, пропозиції, запрошення (*пропонувати, запрошувати, закликати, радити, рекомендувати, пропонувати, підказувати; advise, recommend, prescribe, guide, instruct, counsel, advocate, suggest, prompt*);

6) каузація з відтінком дозволу / заборони (*благословляти, давати право; давати, дозволяти, допускати, санкціонувати, боронити, забороняти; allow, let, permit, sanction, grant, consent*);

7) спонукати (*підбивати, підштовхувати, понукувати, приневолювати, спонукати, спонукувати, схилити, тягнути, штовхати; force, push, urge*);

8) допомога / перешкода (*допомагати, сприяти, зарадити; promote, favour, facilitate, assist; перешкоджати, заважати; hinder, impede, prevent, stop, keep*).

Переклад каузативних дієслів не викликає особливих проблем, оскільки більшість із них мають еквіваленти в українській мові. Переклад же

каузативних конструкцій є складнішим, тому що вони відрізняються за своїми структурами у двох різносистемних мовах.

Англійські каузативні конструкції часто можна перекладати подібною українською конструкцією без очевидних трансформацій, тобто майже дослівно, наприклад:

Don't think they would ever let us go on with it (Dreiser). – *Не думайте, що вони так просто дозволять нам продовжувати у тому ж дусі.*

I had read of Paula's marriage, and one afternoon, when I asked him about her, something moved him to tell me the story (Fitzgerald). – *Я прочитав про одруження Пола, і одного разу, коли я про неї запитав, щось змусило його розповісти мені цю історію.*

Розглянемо поширені випадки трансформаційного перекладу. У перекладі може використовуватись граматична трансформація речення у складнопідрядне, в якому каузативна конструкція опиняється у підрядному реченні, переважно додатку.

I'm not going to have you convicted for something you didn't do (Dreiser). – *Я не допущу, щоб вас засудили за те, чого ви не робили.*

The sight of Roberta caused him to feel better and that all was not lost (Dreiser). – *Вигляд Роберти змусив його відчувати, що не все це втрачено.*

Tell her I don't expect her to love me right away (Greene). – *Скажи їй, що я й не сподіваюсь, що вона мене одразу покохає.*

Заміна частини мови у перекладі також є однією із граматичних трансформацій, які часто використовують у перекладі каузативних конструкцій. Заміна переважно відбувається за такою схемою: каузативне дієслово перекладається дієсловом, а дієслово, що стоїть у додатку – іменником.

But this brilliant idea of yours makes me feel a little uncomfortable (Fitzgerald). – *Але ця ваша чудова ідея викликає в мене відчуття незручності.*

Time and association with Lester had led her to think that perhaps the public school was better than any private institution (Dreiser). – *Час і спілкування з Лестером наштовхнули її на думку, що державна школа була кращою за будь-яку приватну.*

Are you going to let me dance with you after dinner? (Dreiser). – *Чи можу я сподіватися на танець з вами після обіду?*

Каузативні конструкції можна відтворити у перекладі за допомогою речення із простим дієслівним присудком. У такому разі використовується випущення деяких елементів конструкції, в основному каузативного дієслова. Причиново-наслідковий зв'язок між елементами конструкції впливає із логічної структури речення і не виражається експліцитно каузативним дієсловом. Такий вид трансформації часто використовується для перекладу конструкцій типу *causative verb + Object + P II*.

The water was icy cold, so cold it made my teeth ache (Hemingway). – *Вода була така холодна, просто льодяна, що в мене аж зуби заболіли.*

That was so real it made my hands sweat

(Fitzgerald). – Це було так реально, що в мене аж руки спитніли.

The fog made the lights go yellow (Hemingway). – Світло пожовтіло від туману.

He'd have you poisoned if he thought we were in love (Fitzgerald). – Він би тебе отруїв, якби дізнався про нашу стосунки.

У деяких випадках речення в перекладі змінює свою структуру, тобто використовується перестановка членів речення або цілих частин речення (пермутація).

She allowed her eyes to grow soft and swimming and to dwell on him promisingly (Dreiser). – Вона зупинила на ньому багатообіцяючий погляд, який випромінював ніжність і легкість.

My conscience forced me to dismiss him in a couple of lines (Maugham). – Оскільки в мене була совість, то я його легко звільнив.

У результаті синтаксичної трансформації речення в активному стані може перетворитися на пасивне у перекладі.

I suppose now that the lack of cigarettes... forced him back upon her recollection (Maugham). – Зараз я думаю, що через відсутність цигарок він був змушений роздумувати про неї.

The result of all this on Clyde was to cause him to think more specifically on the problem of the sexes (Dreiser). – В результаті цього всього Клайд був змушений серйозніше задуматися над проблемою статей.

У поодиноких випадках перекладач може застосовувати описовий переклад або цілісну трансформацію каузативної конструкції.

Наприклад, в українській мові неможливо підібрати відповідник до слова «працювати» в каузативній конструкції, тому що воно є неперехідним, що й викликає описовий переклад: *He works his wife too hard (Hornby).* – Він змушує свою дружину занадто важко працювати.

Подекуди застосовується цілісна трансформація каузативної конструкції:

...he allowed her to brood in that little, lonely farm-house on the outskirts of Biltz in Mimico County... (Dreiser). – ... він залишив її в роздумах на тій маленькій, покинутій фермі поблизу Блітца в окрузі Міміко.

У деяких випадках може використовуватись фразеологічний переклад:

He kept his eyes fixed on mine (Maugham). – Він втупився в мене очима.

Gee! That was a queer sound. It makes me feel creepy (Dreiser). – Нічого собі! Такий дивний звук. У мене просто мороз по шкірі.

За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що переклад англійських каузативних конструкцій подібними конструкціями в українській мові є досить поширеним, хоча перекладач часто змушений вдаватися до трансформаційного перекладу, оскільки в українській мові категорія каузативності має вужчий набір засобів вираження. Трансформації включають такі шляхи перекладу: переклад каузативної конструкції частиною складнопідрядного речення, заміна частини мови у перекладі, переклад каузативних конструкцій простим дієслівним присудком, пермутація, описовий переклад, цілісна трансформація, фразеологічний переклад.

Література

1. Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения / Валентин Васильевич Богданов. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. – 204 с.
2. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / РАН, Ин-т русского языка им. В.В.Виноградова, Московский гос. ун-т им. М.В.Ломоносова; [Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова]. – М., 1998. – 528 с.
3. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Галина Александровна Золотова. – М.: Наука, 1973. – 351 с.
4. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення / Лариса Олександрівна Кадомцева. – К.: Вища школа, 1985. – 127 с.
5. Карпалюк В. С. Семантико-синтаксическая структура конструкций с предикативными актантами в украинском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / Карпалюк Валентина Семеновна. – К., 1998. – 169 с.
6. Кильдибекова Т. А. Глаголы действия в современном русском языке: Опыт функционально-семантического анализа / Т. А. Кильдибекова. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1985. – 160 с.
7. Корди Е. Е. Модальные и каузативные глаголы в современном французском языке / Е. Е. Корди. – Л.: Наука, 1988. – 165 с.
8. Кучман І. М. Функціонально-семантична категорія каузативності в сучасній українській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Кучман Ігор Миколайович. – К., 2011. – 274 с.
9. Недеялков В. П. О признаках аналитичности и служебности (на материале каузативных конструкций) / В. П. Недеялков, Г. Н. Никитина // Аналитические конструкции в языках различных типов. – М.; Л.: Наука, 1965. – С. 170–193.
10. Сильницкий Г. Г. Семантические и валентностные классы английских каузативных глаголов : автореф. дисс. на соиск. учен. степ. докт. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г. Г. Сильницкий. – Смоленск, 1974. – 45 с.
11. Яцук О.Л. Феномен каузативних конструкцій в англійській мові, їх переклад на українську мову. Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/philosophy-and-philology-411/linguistics-and-foreign-languages-in-the-world-today-411/10713-411-0338>

12. Comrie B. Causative verb formation and other verb-deriving morphology / Bernard Comrie // Shopen T. (ed.) Language typology and syntactic description. Vol. 3: Grammatical Categories and the Lexicon. – Cambridge: Cambridge University Press, 1985. – P. 309–348.
13. Comrie B. The syntax of causative constructions: Cross-language similarities and divergences / Bernard Comrie // Syntax and Semantics. Vol. 6. The Grammar of Causative Constructions. – New York: Academic Press, 1976. – P. 261–312.
14. Galben R. Analiza semantico-funcțională a verbelor cauzative în limba română: teză de doctor în filologie : specialitatea 10.02.01 “Limba română” / Raisa Galben. – Chișinău, 2006. – 207 p.

Игорь Кучман

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКИХ КАУЗАТИВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ

Аннотация. В статье рассматриваются способы перевода синтаксического каузатива с английского на украинский язык.

Ключевые слова: каузативность, каузативная конструкция, синтаксический каузатив, аналитический каузатив, трансформационный перевод.

Ihor Kuchman

PECULIARITIES OF TRANSLATING ENGLISH CAUSATIVE CONSTRUCTIONS

Summary. The author of the article studies ways of translating causative constructions from English into Ukrainian.

Key words: causation, causative construction, syntactic causative, analytical causative, transformational translation.

Кучман Ігор Миколайович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології Хмельницького національного університету